

Piasecka, Renata

Przegląd biuletynów Polskiej Agencji Prasowej w latach 1944-1990

Rocznik Historii Prasy Polskiej 8/1(15), 97-122

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

T. VIII (2005) Z. 1(15)
ISSN 1509-1074

ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ

A Review of Polish
Press Agency Bulletins
in the Years 1944–1990

**Przegląd biuletynów
Polskiej Agencji Prasowej
w latach 1944–1990**

Instytut Bibliotekoznawstwa
i Dziennikarstwa
Akademia Świętokrzyska
ul. Leśna 16
PL 25-509 Kielce
e-mail: ibib@pu.kielce.pl

**Renata
PIASECKA**

KEY WORDS

Polish Press Agency, press bulletins,
history, information, propaganda

SŁOWA KLUCZOWE

Polska Agencja Prasowa, biuletyny prasowe,
historia, informacja, propaganda

ABSTRACT

The article provides a general characteristics of press bulletins published by the Polish Press Agency (PAP) in the years 1944–1990. The author examines the development of PAP bulletins, taking as a point of departure the criterion of social access to the information contained in the bulletins.

ABSTRAKT

Przedmiotem artykułu jest ogólna charakterystyka biuletynów prasowych, wydawanych przez Polską Agencję Prasową w latach 1944–1990. Autorka analizuje rozwój biuletynów PAP przyjmując za punkt wyjścia kryterium dostępu społecznego do zawartych w nich informacji.

Streszczenie

Polska Agencja Prasowa (wcześniejsza nazwa „Polpress”) ze względu na status rządowej agencji informacyjnej stanowiła jeden z najważniejszych filarów systemu prasowego epoki PRL-u. W latach 1944–1989 funkcję informacyjną tej instytucji zdeterminowały względy natury polityczno-ideologicznej, które w konsekwencji doprowadziły do podziału biuletynów prasowych na jawne — zawierające oficjalny serwis informacyjny z kraju i ze świata oraz poufne, w których zamieszczano wiadomości trafiające do zamkniętego kręgu odbiorców.

Gwałtowny wzrost liczby i objętości biuletynów określanych mianem tajnych lub poufnych przypadł na okres pomiędzy Październikiem 1956 roku a Grudniem 1970 roku, kiedy zostały ukształtowane trzy poziomy informacji PAP. Niewielkie zmiany w polityce informacyjnej omawianej agencji, polegające na zmniejszeniu obszarów reglamentacji poprzez „przenoszenie” materiałów z biuletynów poufnych do jawnych, zaczęto wprowadzać stopniowo dopiero po 1968 roku. Mimo to biuletyny poufne wydawane były aż do jesieni 1990 roku, tj. do wejścia PAP w okres transformacji.

Przedmiot niniejszego artykułu stanowi przegląd biuletynów Polskiej Agencji Prasowej, zarówno jawnych, jak również poufnych, które stanowiły modelowy przykład polityki reglamentacji informacji epoki PRL. Ramy chronologiczne opracowania wyznaczają umownie lata 1944–1990, tj. od powstania struktur organizacyjnych agencji „Polpress” (późniejszej PAP) i początku wydawania przez nią biuletynów do wejścia omawianej instytucji w okres transformacji i modernizacji.

Tekst został opracowany na bazie materiałów zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych, w większości dotychczas nie publikowanych. Poniższe uwagi powstały w rezultacie zainteresowań autorki działalnością powojennych agencji prasowych, stanowiąc kontynuację oraz rozszerzenie tekstu poświęconego początkom działalności PAP „Polpress”, przedstawionego na łamach „Rocznika Historii Prasy Polskiej”¹.

Polska Agencja Prasowa, funkcjonująca początkowo pod nazwą „Polpressu”, została utworzona 10 marca 1944 roku w Moskwie przez działaczy Związku Patriotów Polskich jako przeciwwaga wobec przebywającej na uchodźstwie i reprezentującej stanowisko rządu emigracyjnego Polskiej Agencji Telegraficznej (PAT). Na gruncie polskim rozpoczęła działalność w okresie „Polski lubelskiej” jako oficjalna agencja prasowa Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Jej profil, jako rządowej agencji informacyjno-propagandowej, ukształtowany w okresie funkcjonowania Resortu, a następnie Ministerstwa Informacji i Propagandy, przetrwał w zasadzie w niezmienionym kształcie aż do początku transformacji mediów. Podstawową formą działalności PAP była obsługa informacyjna prasy, radia, telewizji, urzędów państwowych i władz partyjnych, realizowana poprzez wydawanie różnorodnych biuletynów, dyktando radiowe oraz serwisy dalekopisowe. W omawianym okresie funkcję informacyjną PAP zdeterminowały względy natury polityczno-ideologicznej, które w konsekwencji doprowadziły do podziału biuletynów na jawne — zawierające wyselekcjonowany przekaz informacji z kraju i ze świata, oraz poufne, w których zamieszczano wiadomości wyłączone ze społecznego obiegu, adresowane do zamkniętego kręgu odbiorców.

¹ R. Piasecka, *Kształtowanie się profilu Polskiej Agencji Prasowej „Polpress” w latach 1944–1947*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2002, t. V, z. 2 (10), s. 210–230.

Listę wydawnictw przeznaczonych dla prasy otwierają biuletyny ogólnoinformacyjne, które wydawano dwa razy w tygodniu w Lublinie, począwszy od 3 września 1944 roku. Na ich treść składały się dekrety, rozporządzenia i komunikaty poszczególnych resortów PKWN, informacje terenowe, wiadomości z frontu, sprawozdania z działalności partii politycznych, doniesienia z ZSRR oraz artykuły literackie. Oprócz PKWN i centrali „Polpressu” w Moskwie odbiorcami biuletynów lubelskich były redakcje „Rzeczypospolitej”, „Gazety Lubelskiej”, „Gazety Podlaskiej”, „Ziemi Tomaszowskiej”, „Zwycięzimy” oraz „Wici”. Biuletyn otrzymywały również wszystkie działy Krajowej Rady Narodowej, Polskie Radio, Wydział Polityczny Wojska Polskiego oraz agencja TASS². W Lublinie ukazywały się ponadto bieżące komunikaty wojenne dotyczące wyłącznie wydarzeń na froncie³. Od 1945 roku biuletyny informacyjne wydawały także najważniejsze terenowe oddziały agencji w Lublinie, Krakowie, Poznaniu i Bydgoszczy. Nie oznaczało to jednak samodzielnego informowania prasy, a jedynie rozprowadzanie wiadomości otrzymywanych z Centrali. W tym okresie własny „Biuletyn Polski” wydawał oddział moskiewski „Polpressu”⁴.

Z wydawnictw przeznaczonych dla prasy największe znaczenie miały dwa biuletyny codzienne: „Biuletyn Informacyjny Krajowy” („Biuletyn Główny Krajowy”) oraz „Zagraniczny Biuletyn Informacyjny”, potocznie określane wspólną nazwą „Biuletynu Informacyjnego”. Pierwsze numery tych biuletynów ukazały się na początku 1945 roku po przeniesieniu siedziby Centrali agencji z Lublina do Łodzi⁵. „Biuletyn Informacyjny Krajowy” wydawany był przez Redakcję Krajową PAP do końca 1975 roku, a następnie zaczął się ukazywać jako „Serwis Informacyjny”. W jego skład wchodziły informacje zgrupowane w kilku

² Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Informacji i Propagandy (MIP), sygn. 176, k. 1; AAN, PKWN, sygn. I/95, k. 245; tamże, sygn. I/13, k. 140; J. Myśliński, *Z działalności Resortu Informacji i Propagandy PKWN w zakresie prasy i informacji prasowej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, t. VI, 1967, z. 1, s. 155–162; A. L. Gzella, *Prasa lubelska 1944–1974*, Lublin 1974, s. 92–96; S. Ziemiński, *Agencja prasowa „Polpress” w okresie PKWN i oddział „Polpress” — PAP w Lublinie (1944–1979)*, [w:] *Prasa lubelska. Tradycje i współczesność*, Lublin 1986, s. 321; Cz. Zińiewicz, *Pierwsze lata działalności Polskiej Agencji Prasowej „Polpress”*, „Materiały Pomocnicze do Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej”, Warszawa 1971, s. 62–63; M. Ciećwierz, *Polityka prasowa 1944–1948*, Warszawa 1989, s. 123–126.

³ AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/2, k. 1–3.

⁴ Tamże, sygn. 1/14, k. 1–32.

⁵ AAN, MIP, sygn. 176, k. 21–22; sygn. 156, k. 1.

stałych działach, określonych mianem Biuletynu Informacyjnego Ogólnego, Biuletynu Gospodarczego i Rolnego, Biuletynu Warszawskiego, Biuletynu Kulturalnego oraz Biuletynu Sportowego. Od końca 1947 roku wprowadzono również Biuletyn Terenowy jako nowy dział dotyczący wiadomości lokalnych⁶. Omawiany biuletyn liczył początkowo ok. 50 kartek maszynopisu, zawierających przeciętnie 11 tys. słów⁷. Pod koniec lat czterdziestych, w związku z odgórnymi zaleceniami, jego objętość uległa znacznemu rozszerzeniu. W 1949 roku wynosiła ponad 40 kartek Biuletynu Ogólnego (wraz z kartkami terenowymi), 8–9 kartek wiadomości gospodarczych (dotyczących głównie rolnictwa), 7–8 kartek Biuletynu Kulturalnego, 4–5 kartek informacji ze stolicy i województwa warszawskiego oraz ponad 10 kartek Biuletynu Sportowego. Oprócz tego kilkanaście specjalnie sygnowanych kartek zajmowały sprawozdania z obrad Sejmu (z reguły w trzech wersjach objętościowych), procesów politycznych, kongresów, zjazdów etc. W połowie lat 60. „Biuletyn Informacyjny” ukazywał się w nakładzie ok. 150 egzemplarzy. Część krajowa liczyła wówczas ok. 40 stron (format A-4, druk jednostronny) i zawierała materiały przekazane uprzednio dalekopisami do podstawowych odbiorców: redakcji dzienników, tygodników, radia i telewizji oraz GUKPPiW⁸.

Informacje zawarte w „Biuletynie Informacyjnym Krajowym” można podzielić najogólniej na dwa podstawowe rodzaje:

- sprawozdawcze — nastawione na przekazywanie do prasy bieżących komunikatów, zawierających najważniejsze wydarzenia z życia kraju, a także teksty oficjalnych wystąpień i dokumentów;
- problemowe — podporządkowane celom i zadaniom propagandy socjalistycznej, zgodnie z wytycznymi Biura Prasy KC PZPR ukierunkowane na popularyzowanie polityki partii i rządu, zwłaszcza w dziedzinie gospodarczej⁹.

Pod względem ilościowym w omawianym biuletynie przeważała informacja typu sprawozdawczego, podczas gdy problemowa — spełniała funkcję komentarza właściwego dla autorytatywnych systemów informacji masowej. Serwis krajowy redagowano na bazie informacji dostarczanych przez sieć korespondentów terenowych, a także z nader skąpych wiadomości przekazywanych z komórek prasowo-propagando-

⁶ AAN, Urząd Rady Ministrów (dalej — URM), sygn. 16/103, k. 2, 11–12, 36–37.

⁷ Tamże, k. 18; MIP, sygn. 176, k. 21.

⁸ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 15; PAP, sygn. 17/3, k. 20.

⁹ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 13–14, 34.

wych poszczególnych ministerstw, Biura Prasy i Informacji przy Prezydium Rady Ministrów oraz Biura Prezydiального Urzędu Rady Ministrów¹⁰. Należy przy tym podkreślić, że największe trudności dotyczyły dostępu do informacji o charakterze gospodarczym, zwłaszcza w okresie słynnego embarga wprowadzonego w 1948 roku przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu. Ostrożnie sformułowana krytyka zbyt wąskich źródeł informacji krajowej i związany z nią postulat „lepszego dostępu do informacji i bardziej miarodajnych możliwości jej oceny” pojawia się dopiero na początku lat 60., w rocznych sprawozdaniach z działalności agencji, przeznaczonych dla Urzędu Rady Ministrów¹¹.

Równoległe z „Biuletynem Informacyjnym Krajowym” siedem razy w tygodniu ukazywał się „Zagraniczny Biuletyn Informacyjny”, który stanowił najważniejsze, a z czasem także jedyne źródło informacji zagranicznych prasy polskiej. Jego rola wzrosła bardzo istotnie od początku 1948 roku w związku z likwidacją zagranicznej służby informacyjnej Socjalistycznej Agencji Prasowej (SAP) oraz Agencji Publicystyczno-Informacyjnej (API)¹². Omawiany biuletyn był wydawany przez Redakcję Zagraniczną PAP i zawierał do 15 tysięcy słów dziennie, a jego przeciętna objętość wynosiła w dni powszednie 30–35 kartek maszynopisu, natomiast w niedzielę o połowę mniej¹³. Od końca lat 40. wobec drastycznego ograniczenia problematyki zagranicznej na łamach prasy polskiej, zaczęto stopniowo redukować objętość „Zagranicznego Biuletynu Informacyjnego” na rzecz poufnego „Biuletynu Specjalnego”¹⁴. W połowie lat 60. „Zagraniczny Biuletyn Informacyjny” zawierał przeciętnie ok. 45 stron formatu A-4. Z czasem utrwalił się podział omawianego biuletynu na „Zagraniczny Biuletyn Informacyjny” (obsługujący prasę poranną, radio i telewizję) oraz „Zagraniczny Serwis Poranny”, który ukazywał się codziennie o godz. 6 rano z przeznaczeniem dla dzienników popołudniowych, mutacji gazet oraz porannych dzienników radiowych¹⁵.

„Zagraniczny Biuletyn Informacyjny” oparty był głównie na własnych źródłach informacji, co stwarzało dodatkowe ograniczenia spowo-

¹⁰ Tamże, k. 14.

¹¹ Tamże, k. 8.

¹² AAN, KC PZPR, sygn. 295/X-26, k. 42.

¹³ AAN, URM, sygn. 16/103, k. 38. Początkowo obydwie biuletyny informacyjne wydawała Redakcja Centralna PAP, gdyż klasyczny podział na Redakcję Krajową i Zagraniczną zaczął obowiązywać dopiero od 1947 roku.

¹⁴ AAN, Prezydium Rady Ministrów (dalej — PRM), sygn. 15/20, k. 8.

¹⁵ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 21, 226.

dowane zbyt wolno rozwijającą się siecią korespondentów zagranicznych¹⁶. W znacznym stopniu wykorzystywano również serwisy agencji TASS oraz agencji prasowych pozostałych krajów socjalistycznych¹⁷. Bardzo rzadko powoływano się natomiast na źródła zachodnie, z reguły ograniczając się przy tym do wybranych wiadomości podawanych dalekopisem przez Reutera. Informacje z Moskwy przekazywano drogą radiotelegraficzną z Belgradu za pośrednictwem radiostacji TANJUGA,

¹⁶ Tamże, k. 9, 143, 154. Pod koniec 1945 roku oprócz oddziału zagranicznego w Moskwie PAP posiadała 18 placówek w: Nowym Jorku, Londynie, Montevideo, Tel-Awivie, Sofii, Bernie, Sydney, Sztokholmie, Brukseli, Paryżu, Rzymie, Stambule, Meksyku, Toronto, Buenos Aires, Bukareszcie, Pradze, Belgradzie, Johannesburgu. W 1950 roku liczba placówek została zmniejszona do 16. W dziesięć lat później placówki zagraniczne PAP znajdowały się w: Moskwie, Sofii, Pradze, Belgradzie, Berlinie, Bukareszcie, Budapeszcie, Pekinie, Paryżu, Kairze, Delhi, Sztokholmie, Bonn, Nowym Jorku, Londynie, Rzymie, Tokio i Rio de Janeiro, przy czym ta ostatnia została zlikwidowana wskutek cofnięcia wizy przez rząd brazylijski. W 1961 roku liczba oddziałów zagranicznych wzrosła do 20 w związku z utworzeniem nowych placówek w Ghanie i Wiedniu. Dla porównania w analogicznym okresie agencja TASS posiadała placówki w 56 krajach, ČTK — 35, HSINHUA — 33, ADN — 24. Mniejszą liczbę placówek zagranicznych posiadały jedynie: MTI — 12, BTA — 11, AGER-PRES — 8. W połowie lat 60. PAP posiadała 23 korespondentów w 20 krajach świata, przy czym tylko w USA, ZSRR i NRD były to placówki dwuosobowe. W 1969 roku dysponowano 25 korespondentami w 21 krajach (placówki dwuosobowe jedynie w Moskwie, Berlinie, Bonn). Na początku 1970 roku omawiana agencja posiadała 22 placówki zagraniczne, w których pracowało 24 korespondentów (z wyjątkiem Moskwy i Berlina były to placówki jednoosobowe). Należy przy tym zaznaczyć, że utrzymywano wspólnych korespondentów z RSW „Prasa” oraz Komitetem do Spraw Radia i Telewizji, np. w Algierii. AAN, KC PZPR, sygn. 237/XIX-93, k. 46; AAN, MIP, sygn. 176, k. 21; AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 113, 154, 348, 363, 370–371.

¹⁷ W 1946 roku odbierano serwisy 25 agencji zagranicznych (dziennie 42 tys. słów, czyli 1400 stron maszynopisu). W 1948 roku PAP posiadała umowy z agencją TASS, Reuterem, AFP, AP (umowa w grudniu 1947 r.), TANJUG, RADOR (Bukareszt), BUŁGA (Sofia), ADN oraz z innymi mniejszymi agencjami. Agencje zagraniczne dostarczały dziennie od 60 do 80 tys. słów. Na początku lat 60. Redakcja Zagraniczna PAP odbierała codziennie serwisy radiowe lub kablowe 30 zagranicznych agencji prasowych. W tej liczbie, oprócz agencji prasowych krajów socjalistycznych, znajdowały się wszystkie agencje o międzynarodowym znaczeniu oraz wszystkie ważniejsze agencje krajowe. W 1961 roku zawarto umowę z założoną dwa lata wcześniej agencją prasową Prensa Latina, której serwisy stanowiły podstawowe źródło informacji o krajach Ameryki Łacińskiej. W 1970 roku drogą radiową odbierano serwisy 25 agencji prasowych oraz serwis fotograficzny dwóch agencji przeznaczony dla CAF. Drogą kablową odbierano ponadto serwis 8 agencji. W tym okresie kontakty z PAP zerwała chińska agencja HSINHUA. Według danych z 1986 roku PAP posiadała umowy z blisko 40 agencjami informacyjnymi. Serwisy odbierano na zasadach nieodpłatności i wzajemnej wymiany informacji z wyjątkiem Reutera, AP, UP oraz AFP. AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 2, 23, 398–399.

z pozostałych oddziałów zagranicznych pocztą lotniczą lub telefonicznie. Omawiany biuletyn redagowany był przez 6 osób od siódmej rano do drugiej w nocy.

Pierwsze wzmianki na temat prób powiększenia wartości informacyjnej „Zagranicznego Biuletynu Informacyjnego” zostały podjęte przez kierownictwo agencji na początku lat 60. W sprawozdaniu za rok 1969 napisano m.in.:

Uczyniono sporo dla wzbogacenia serwisu informacyjnego i zlikwidowaniu tzw. białych plam (choć niekiedy napotymano z przyczyn obiektywnych nieprzewyciężone przeszkody) oraz tematów do niedawna nieporuszanych. Można powiedzieć z całą odpowiedzialnością, że nie było istotniejszego problemu czy wydarzenia, które by nie znalazło właściwego odbicia na kartkach biuletynu, jeżeli oczywiście nie było wyraźnego przeciwwskazania, by je przedstawić.¹⁸

W 1971 roku propozycja zmniejszenia ilości tematów „tabu” została zgłoszona przez redaktora naczelnego PAP Michała Hofmana w związku ze zmianą zasad dotyczących polityki informacyjnej, które nie miały jednak większego wpływu na wzbogacenie zagranicznych serwisów PAP¹⁹.

Do grupy tematów zagranicznych, objętych ścisłą reglamentacją, należała przede wszystkim problematyka krajów socjalistycznych, międzynarodowego ruchu robotniczego oraz RWPG. Z takimi samymi problemami od lat borykały się agencje prasowe całego obozu socjalistycznego, o czym dyskutowano m.in. na wspólnej konferencji, zorganizowanej we wrześniu 1970 roku w Budapeszcie. Od 1969 roku Biuro Prasy, wspólnie z MSZ, organizowało coroczne spotkania z korespondentami zagranicznymi PAP w krajach socjalistycznych, poświęcone kwestiom dostępu do źródeł informacji. W dniu 23 lutego 1971 roku w siedzibie Polskiej Agencji Prasowej odbyła się specjalna narada z udziałem Mariana Kruczkowskiego — ówczesnego zastępcy kierownika Biura Prasy KC PZPR. Za najważniejsze przyczyny braku obiektywizmu w sposobie przedstawiania krajów socjalistycznych uznano naciski wywierane na korespondentów zagranicznych ze strony polskich ambasad, obawy przed narażeniem się gospodarzom kraju oraz trudności związane z wyjazdami w teren. Biorąc pod uwagę wydarzenia grudniowe 1970 roku uczestnicy omawianego spotkania doszli do wniosku, że

¹⁸ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 343–344.

¹⁹ Tamże, k. 366.

dłużej „nie można podkreślać wyłącznie stron pozytywnych i dodatnich [krajów socjalistycznych — przyp. autorki], gdyż w ten sposób utrwalac się będzie przekonanie, że nasz kraj znajduje się na szarym końcu”²⁰.

W latach 1948–1958 Redakcja Zagraniczna PAP wydawała jawny biuletyn „Wiadomości z ZSRR i Krajów Demokracji Ludowej”, który ukazywał się 6 razy w tygodniu w objętości ok. 22 stron maszynopisu (3500–4000 słów dziennie), a jego zawartość była odzwierciedleniem tendencji charakterystycznych dla radzieckiego modelu prasy. Doniesienia ze Związku Radzieckiego i pozostałych krajów socjalistycznych ograniczono do sprawozdań z obchodów rocznic lub świąt państwowych oraz informacji propagandowych na temat osiągnięć w dziedzinie przemysłu, budownictwa, rolnictwa i kultury²¹. W 1949 roku problematyka tego biuletynu została w całości sprowadzona do relacji z przygotowań i przebiegu uroczystości związanych z 70. rocznicą urodzin J. Stalina²². Biuletyn redagowany był przez jedną osobę na podstawie wiadomości korespondentów PAP, biuletynów TASS oraz agencji prasowych krajów socjalistycznych, a także tamtejszej prasy.

Uzupełnienie biuletynów informacyjnych przeznaczonych dla odbiorców krajowych stanowiły dwa serwisy dalekopisowe: „Mały PAP”, czyli skrócony i skomasowany biuletyn dla gazet terenowych, wydawany od początku lat 50. oraz „extraserwis”, który został wprowadzony na początku 1969 roku i polegał na przekazywaniu za pomocą dalekopisu ważniejszych informacji w miarę ich napływania do radia, TV i mutacji gazet²³.

Od początku lat 50. w związku z podpisaniem umowy z Ministerstwem Żeglugi nadawano również codzienny serwis telegraficzny „Głos Marynarza i Rybaka”, odbierany przez załogi statków handlowych i rybackich²⁴.

Oprócz wymienionych biuletynów informacyjnych w 1945 roku ukazywał się raz w tygodniu „Biuletyn Młodzieżowy”, a od 29 X 1946 roku na prawach rękopisu wydawano również „Biuletyn Giełdowy”, który z czasem rozpadł się na „Biuletyn Giełdowy Krajowy” i „Biuletyn Giełdowy Zagraniczny”²⁵. Jego wyłącznymi odbiorcami były instytucje

²⁰ AAN, KC PZPR, sygn. 237/XIX-265, k. 54–60.

²¹ AAN, URM, sygn. 16/103, k. 103; AAN, PAP, sygn. 4/9.

²² AAN, PRM, sygn. 15/20, k. 8.

²³ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 40, 340, 344

²⁴ Tamże, k. 188.

²⁵ AAN, MIP, sygn. 176, k. 21, 53; sygn. 749.

zainteresowane notowaniami giełdowymi walut i kruszców, m.in. Ministerstwo Skarbu, Ministerstwo Przemysłu, Ministerstwo Apropozycji i Handlu oraz Polski Bank Narodowy. „Biuletyn Giełdowy” redagowano posługując się serwisem przekazywanym przez Dział Giełdowy Reutera (Comtel). W 1964 roku, wobec konieczności zwiększenia opłat za jego abonament, powstał projekt stworzenia wspólnej giełdowej agencji prasowej krajów socjalistycznych, prowadzącej działalność w ramach RWPG²⁶. „Biuletyn Giełdowy Krajowy” zawierał notowania giełd zbożowych w Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu. „Biuletyn Giełdowy Zagraniczny” podawał aktualne ceduły giełd pieniężnych ważniejszych rynków monetarnych świata oraz notowania giełd towarowych głównych ośrodków handlowych Europy. Poza tym zamieszczano w nim sprawozdania z londyńskiego rynku frachtowego. Niezależnie od biuletynów prasowych omawiana instytucja wydawała „Monitor Polski” — dziennik urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej oraz tzw. biuletyny zjazdowe stanowiące ważny element obsługi informacyjnej kolejnych zjazdów PZPR²⁷.

Oferta wydawnicza PAP przeznaczona dla prasy została rozszerzona dopiero w latach 60., kiedy zaczęto wydawać nowe biuletyny, które zawierały głównie informacje o charakterze specjalistycznym. Zgodnie z uchwałami II i IV Plenum KC PZPR szczególnie dużo miejsca zaczęto poświęcać zagadnieniom rewolucji naukowo-technicznej, nowym metodom zarządzania gospodarką oraz organizacji pracy. Wykaz biuletynów specjalistycznych wydawanych przez PAP do 1991 roku obejmował następujące tytuły²⁸:

„Sport — Zagranica” — biuletyn codzienny wydawany przez Redakcję Krajową od 1960 roku w nakładzie ok. 15 egz. Od początku 1970 roku rozszerzono treść tego biuletynu i wprowadzono dwie wersje jego kolportażu: dalekopisem dla redakcji pism sportowych, radia i telewizji oraz w formie powielanej dla instytucji i organizacji pozaprasowych. Objętość dwóch edycji — ok. 5–8 stron formatu A-4 drukowanych jednostronnie.

„Biuletyn Naukowo-Techniczny” (BNT — serwis krajowy; późniejsza nazwa: „Nauka i Technika”) — wydawany raz w tygodniu w formie

²⁶ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 103.

²⁷ AAN, MIP, sygn. 176, k. 25; AAN, PAP, sygn. 17/47, k. 1–33.

²⁸ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 10, 22, 61, 81–82, 157, 184, 215–216, 222, 225, 229, 230–231, 298; AAN, PAP, sygn. 17/3, k. 20–23; sygn. 17/2, k. 4; 40 lat Polskiej Agencji Prasowej, Warszawa 1986, s. 2, 6.

popularnonaukowej od kwietnia 1961 roku przez Redakcję Krajową PAP, która publikowała go wspólnie z „Biuletynem Technicznym”. Nakład ok. 400 egzemplarzy, objętość 30 stron formatu A-4 (wraz z dodatkami specjalnymi liczył 40 stron). Oprócz prasy codziennej odbiorcami tego biuletynu były redakcje, uczelnie, biblioteki, zakłady, placówki naukowe, zjednoczenia przemysłowe, ministerstwa, centralne instancje partyjne, wojskowe itp. W związku z likwidacją Agencji Robotniczej (AR) z dniem 1 stycznia 1973 roku „BN-T” przejął również funkcje biuletynu „WiT-AR” („Wiedza i Technika”). Kierownikiem zespołu opracowującego „BN-T” był Tadeusz Belerski.

„Przegląd Publicystyki Krajowej” — ukazywał się od 1960 roku w nakładzie 300 egz.

„Biuletyn Korespondencji Krajowych i Zagranicznych” — wydawany w latach 1961–1985, początkowo dwa, a następnie trzy razy w miesiącu. Nakład ok. 100 egzemplarzy, objętość ok. 30 stron formatu A-4 drukowanych jednostronnie. Zawierał artykuły publicystyczne, reportaże i komentarze korespondentów krajowych i zagranicznych oraz specjalnych wysłanników PAP. Odbiorcami tego biuletynu była głównie prasa prowincjonalna. Od 1 stycznia 1973 roku wspólnie z „Biuletynem Krajowym” Polskiej Agencji „Interpress” przejął funkcje „Magazynu Niedzielnego” AR.

„Materiały dla Redaktorów” — biuletyn wydawany od końca 1961 roku. Przeznaczony był dla publicystów w prasie, radiu i telewizji.

„Kultura w Kraju i na Świecie” — biuletyn tygodniowy wydawany w latach 1962–1988 przez Redakcję Krajową PAP przy udziale korespondentów zagranicznych PAP. Nakład ok. 260 egzemplarzy, objętość ok. 40 stron formatu A-4. Odbiorcami biuletynu były redakcje, teatry, instytuty naukowe, wydziały kultury PRN itp.

„Biuletyn Nowości Nauki i Techniki z Zagranicy” (NNT) — wydawany raz w tygodniu od 1961 roku przez Redakcję Zagraniczną PAP w nakładzie 650 egz. i objętości ok. 40 stron formatu A-4. Przeznaczony był dla prasy oraz placówek naukowo-badawczych. W 1968 roku został połączony z wydawanym przez Redakcję Krajową BNT. W latach 1970–1991 Redakcja Zagraniczna PAP wydawała biuletyn o zbliżonym profilu pt. „Problemy Nauki i Techniki a Rozwój Gospodarczy”, który ukazywał się co sześć tygodni w objętości ok. 60–70 stron.

„Rolnictwo na Świecie” — wydawany raz w miesiącu w latach 1966–1987 przez Redakcję Zagraniczną PAP. W latach 1988–1991 jego kontynuację stanowił biuletyn „Rolnictwo w Kraju i na Świecie”. Docie-

rał do około 1000 abonentów. Jego odbiorcami były wydziały rolne PZPR (od szczebla centralnego do powiatowego włącznie), uczelnie, instytuty naukowe, redakcje, poszczególne ministerstwa, PGR-y, Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” itp. Zamieszczano w nim przeglądy światowej prasy specjalistycznej, poświęconej sprawom rolnictwa oraz przekłady wybranych publikacji.

„Problemy Społeczne Świata Kapitalistycznego” — biuletyn miesięczny, wydawany w latach 1967–1989 przez Redakcję Zagraniczną PAP. Zgodnie z wytycznymi VIII Plenum KC PZPR (16–17 maja 1967 roku) miał ukazywać „prawdziwe oblicze kapitalizmu poprzez odsłanianie bolączek społeczno-politycznych i bytowych najbardziej rozwiniętych krajów kapitalistycznych”. Przeważała problematyka amerykańska, przed niemiecką, angielską i francuską.

„Biuletyn Karykatur” — znany także pod nazwą „Serwisu Karykatur i Dowcipów”. Ukazywał się raz w tygodniu od początku lat 60. Zamieszczano w nim fotograficzne odbitki karykatur politycznych i rysunków satyrycznych z prasy zachodniej. Wydawany był na polecenie Biura Prasy KC PZPR, którego członkowie widzieli w satyrze politycznej skuteczną broń propagandową.

„Biuletyn Wojskowy” — dwutygodnik przejęty od Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, wydawany w latach 1967–1989. Poświęcony był zagadnieniom obronności kraju oraz problemom armii krajów socjalistycznych. Zamieszczano w nim także materiały polityczno-wojskowe dotyczące krajów zachodnich.

„Informator Terminowy” — miesięcznik wydawany od 1967 roku przez Ośrodek Dokumentacji Prasowej PAP Zawierał zapowiedzi ważniejszych rocznic i wydarzeń zarówno w kraju, jak i na świecie.

„Sygnały o Książkach” — ukazywał się w latach 1984–1991.

„Zarządzanie w Świecie” — wydawany od 1985 roku.

W 1962 roku. Redakcja Krajowa rozpoczęła wydawanie w formie powielanej codziennego „Przeglądu Prasy Terenowej”, docierającego do 55 abonentów. W 1964 roku w okresie przedzjazdowym wznowiono wydawanie biuletynu „Prasa Wojewódzka Pisze...”, który ukazywał się przeciętnie przez dwa miesiące.

Do grupy jawnych biuletynów zaliczyć należy również biuletyny Redakcji Radiowej, przekształconej na początku lat 50. w Redakcję Wiadomości dla Zagranicy PAP oraz „Zeszyty Dokumentacyjne” Redakcji Dokumentacji Prasowej. Redakcja Radiowa wydawała biuletyn radiotelegraficzny dla zagranicy, zwany również biulety-

nem angielskim Morse'a, w którym oprócz informacji krajowych zamieszczano również wiadomości zagraniczne nie dotyczące bezpośrednio spraw polskich. Od 14 lipca 1949 roku, po zainstalowaniu specjalnej aparatury, biuletyn angielski zaczęto nadawać bezpośrednio z gmachu PAP. Z czasem powstały dwie niezależne edycje: południowa o godz. 14 i wieczorna o 22. Biuletyn południowy początkowo zawierał około 50% wiadomości powtarzanych z biuletynu wieczornego, z czasem został jednak znacznie rozszerzony. Zaczęto w nim zamieszczać wyłącznie nowe wiadomości, zaczerpnięte z pierwszych kartek „Biuletynu Informacyjnego”, prasy oraz biuletynów MSZ. Dziennie obejmował ponad 40 kartek tekstu depezesowego. Od połowy września 1949 roku Redakcja Radiowa rozszerzyła zakres swej działalności, rozpoczynając wydawanie biuletynu radiotelegraficznego Morse'a w języku rosyjskim, który nadawany był w transkrypcji TASS'a, początkowo raz dziennie od godziny 21 do 23, z czasem także w godzinach popołudniowych²⁹. W związku z uruchomieniem biuletynu rosyjskiego, czas nadawania wieczornego biuletynu angielskiego został przesunięty na godz. 23, co spotkało się z protestem większości jego odbiorców. Profil biuletynu rosyjskiego charakteryzuje cytowany poniżej fragment sprawozdania z działalności PAP za rok 1949 rok.

Biuletyn ten zawiera wiadomości o Polsce i stosunkach Polski z zagranicą. Szczególny nacisk kładziemy na wiadomości o Polsce interesujące ZSRR i kraje demokracji ludowej (Miesiąc przyjaźni, stosunki kulturalne, gospodarcze i inne z ZSRR i krajami demokracji ludowych, odbudowa Warszawy i kraju, przebudowa wsi, spółdzielczość produkcyjna itp.). Wiadomości te czerpiemy z Biuletynu Informacyjnego krajowego i zagranicznego PAP. W ramach dotychczasowych audycji (10 kartek maszynopisu nadawanych w ciągu 2 godzin) uwzględniamy również bardzo krótki przegląd prasy. [...] Znaczenie tej audycji potwierdził fakt, że codzienna prasa radziecka zwiększyła dość znacznie liczbę wiadomości o Polsce, obok własnych korespondencji, czerpiąc duży odsetek wiadomości z TASS, który je bierze także z naszego biuletynu.³⁰

Oprócz biuletynów radiotelegraficznych Redakcja Radiowa PAP nadawała fonicznie przez Rozgłośnie Warszawską nocne dyktando radiowe od godz. 23.30, zawierające przegląd prasy

²⁹ AAN, URM, sygn. 16/103, k. 3-4, 125-126.

³⁰ Tamże.

oraz skrót ostatnich wiadomości z kraju. W 1949 roku do grupy najczęściej poruszanych tematów krajowych należało współzawodnictwo pracy, wykonywanie planów, spółdzielczość produkcyjna na wsi, zjednoczenie ruchu ludowego, a także Kongres SD, relacje z pokazowych procesów politycznych, stosunki państwo-Kościół³¹.

Redakcja Wiadomości dla Zagranicy nadawała drogą radiową i kablową serwisy prasowe dla Europy, Azji i Ameryki w języku rosyjskim, angielskim, francuskim i hiszpańskim. Materiały o charakterze informacyjno-propagandowym przekazywano bezpośrednio do agencji prasowych lub prasy zagranicznej³². W 1970 roku dla zagranicy nadawano w dwóch językach drogą radiową siedem serwisów prasowych, drogą kablową — dwa serwisy. Za pośrednictwem międzynarodowej sieci teleksowej nadawano również wybrane serwisy prasowe dla: Tidningarnas Telegrambyra (TT — Szwecja), Norsk Telegrambyra (NTB — Norwegia), Suomen Tietotoimisto — Finska Notisbyran (STT — Finlandia), Algemeen Nederlands Persbureau (ANP — Holandia), Agence Télégraphique Belge de Presse (BELGA — Belgia), Ritzaus Bureau (RB-Dania), Austria Presse Agentur (APA — Austria), Deutsche Presse-Agentur (DPA — RFN) oraz tzw. serwisy specjalne dla „Kassan Vutist” — Helsinki, „Volksstimme” — Wiedeń, „Morning Star” — Londyn.

Wymianę informacji z agencjami prasowymi krajów socjalistycznych od 1962 roku prowadzono w ramach tzw. pierścienia kablowego KDL, który połączył wszystkie agencje prasowe krajów socjalistycznych z wyjątkiem TASS: ADN-PAP-ČTK-MTI-AGERPRES-BTA³³.

Oprócz codziennych serwisów telegraficznych Redakcja Wiadomości dla Zagranicy wydawała powielane i drukowane biuletyny obcojęzyczne, które zastąpiły biuletyny zagraniczne, wydawane wcześniej przez MSZ. Do tej grupy zaliczyć należy³⁴:

Codzienny „Biuletyn Informacji Prasowej” w wersji francusko-, angielsko- i rosyjskojęzycznej: „La Pologne en Brief” (zlikwidowany w połowie lat 60.), „Daily News”, „Nowosti Dnia”. Każda z wersji ukazywała się codziennie z wyjątkiem świąt w dwóch edycjach: rano i wieczorem. Nakład „Nowosti Dnia” wynosił ok. 45 egz.; „Daily News” — ok. 100 egz.; łączna objętość ok. 30 stron formatu A-4 drukowanych dwustronnie. Biuletyny zawierały zestaw wiadomości z kraju, przegląd

³¹ Tamże, k. 2-3.

³² AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 51-53.

³³ Tamże, k. 53.

³⁴ Tamże, k. 87-88; AAN, PAP, sygn. 17/3, k. 23-25; AAN, PAP, sygn. 17/4, k. 37-38.

prasy oraz doniesienia z zagranicy dotyczące Polski. Były przeznaczone dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych, korespondentów zagranicznych oraz placówek dyplomatycznych państw obcych.

Tygodniowy przegląd spraw polskich pt. „Polski Przegląd” w sześciu językach: rosyjskim, angielskim, francuskim, niemieckim, hiszpańskim i czeskim, jako „Polish Weekly”, „Polsky Prehled”, „Hebdomadaire Polonais”, „Revista Polaca”, „Polnische Rundschau”, „Polskoje Obozrenije”; przeciętny łączny nakład ok. 6000 egz.; objętość ok. 24 stron formatu A-4 drukowanego dwustronnie. Biuletyn informował o ważniejszych wydarzeniach społeczno-politycznych, gospodarczych, kulturalnych i sportowych w Polsce. Niektóre strony okładek wykorzystywano na druk ogłoszeń polskich Central Handlu Zagranicznego.

Dwutygodniowy biuletyn ekonomiczny pt. „Polski Przegląd Gospodarczy” w czterech językach: rosyjskim, angielskim, francuskim, niemieckim.

„Wiadomości Polskie” — miesięcznik ukazujący się w 4 wersjach językowych: angielskiej, francuskiej, niemieckiej i rosyjskiej pod następującymi tytułami: „Polish Reports”, „Cahiers Polonais”, „Polnische Berichte”, „Polskije Wiedomosti”. Łączny nakład ok. 2500 egz., objętość zmienna w zależności od potrzeb. Zawierały najważniejsze referaty i przemówienia władz partyjno-państwowych, sprawozdania z plenarnych posiedzeń i zjazdów PZPR oraz materiały syntetyczne, poświęcone wybranym zagadnieniom z zakresu wewnętrznej i zagranicznej polityki PRL. Biuletyn wysyłany był na zlecenie MSZ do polskich placówek dyplomatycznych, polityków, mężów stanu, redakcji, ambasad państw obcych w PRL. Numery o tematyce interesującej Wydział Zagraniczny KC PZPR wysyłano za granicę łącznie z miesięcznikiem wydawanym przez KC PZPR.

Roczny „Informator o Polsce”.

„Materiały i Dokumenty” — ukazywał się w formie numerów specjalnych 3–4 razy w roku w wersjach językowych „Wiadomości Polskich”, w szczególnych przypadkach także w języku czeskim, węgierskim i hiszpańskim. Na początku 1968 roku w Biurze Prasy KC PZPR zapadła decyzja o przekazaniu Polskiej Agencji „Interpress” „Wiadomości Polskich” oraz „Materiałów i Dokumentów”.

Biuletyny obcojęzyczne PAP były przeznaczone dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz zagranicy. W łącznym nakładzie 15 tys. egzemplarzy trafiały do przeszło 60 krajów świata³⁵. W 1966 roku

³⁵ Tamże, k. 28.

Redakcja Wiadomości dla Zagranicy wprowadziła nowe, nieperiodyczne formy tzw. serwisów kierunkowych, przeznaczonych dla prasy zagranicznej i stanowiących reakcję na konkretne wydarzenia. Analogiczne, doraźne serwisy wydawano dla przebywających w Polsce delegacji zagranicznych, a zwłaszcza towarzyszących im dziennikarzy. Od 1 sierpnia 1970 roku Redakcja Wiadomości dla Zagranicy zaczęła wydawać w języku niemieckim biuletyn „Polnische Wochenschau”, który był przeznaczony dla działaczy politycznych, społecznych, redakcji, publicystów i naukowców w Niemczech Zachodnich, Austrii i Szwajcarii³⁶. Biuletyn zaczęto publikować na zlecenie MSZ w związku z rozpoczęciem rokowań między Polską a RFN i zarysowującą się możliwością normalizacji stosunków między obydwojma państwami. Wydawnictwa obcojęzyczne PAP zastąpiły wydawnictwa własne MSZ, ambasad i poselstw we wszystkich krajach świata z wyjątkiem Wielkiej Brytanii³⁷.

Odrębną grupę wydawnictw PAP stanowiły biuletyny tajne, wydawane w latach 1945–1990. W źródłach określono je mianem poufnych, nieoficjalnych lub wewnętrznych, ponieważ zamieszczano w nich informacje objęte zakazem publikacji³⁸. Pierwszym i zarazem najważniejszym biuletynem tajnym był „Biuletyn Specjalny” (BS), który pod koniec lat 50. rozpadł się na trzy niezależne części: „Biuletyn Specjalny — Kraje Kapitalistyczne”, „Biuletyn Specjalny — Kraje Socjalistyczne” oraz „Tygodniowy Biuletyn Specjalny”, redagowany dla komitetów powiatowych PZPR i ZSL jako uzupełnienie prasy codziennej. Po 1956 roku zaczęto wydawać również krajowy wariant BS-u³⁹. Na początku lat 60. „Biuletyn Specjalny”, tworzący tzw. drugi poziom informacji PAP, ukazywał się w 1130 egzemplarzach jednorazowego nakładu. Docierał do stosunkowo szerokiego aktywu partyjno-państwowego w postaci: Komitetu Centralnego PZPR, komitetów wojewódzkich i miejskich PZPR, władz naczelnych ZSL i SD, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, polskich ambasad krajów socjalistycznych w Warszawie, władz wojskowych i Milicji Obywatelskiej, redakcji centralnych i terenowych (głównie podległych RSW „Prasa”) oraz kierowników poszczególnych redak-

³⁶ Tamże, k. 390.

³⁷ AAN, KC PZPR, sygn. 235/XIX-19, k. 49.

³⁸ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 151, 177.

³⁹ Tamże, k. 61, 83, 191, AAN, KC PZPR, sygn. 237/XIX-265, k. 1–3; AAN, PAP, sygn. 17/19, k. 44.

cji Polskiego Radia i TV. Odbiorców omawianego biuletynu dzielono na dwie kategorie czytelników: tych, dla których był on źródłem informacji uzupełniającym prasę oraz aktywistów, którzy oprócz informacji potrzebowali także odpowiednich materiałów i cytatów nadających się do prowadzenia polemiki⁴⁰. Z myślą o tych ostatnich wydawano obszerny, liczący 120 stron tygodniowy dodatek specjalny do BS, w którym zamieszczano teksty lub skróty wybranych artykułów z prasy zachodniej⁴¹. W 1969 roku w porozumieniu z MSZ zaczęto wydawać oddzielny wariant BS-KS dla odbiorców zagranicznych⁴².

W sprawozdaniu z działalności PAP za rok 1945 zaznaczono wyraźnie, że omawiany biuletyn „nie jest przeznaczony do druku, lecz służy redakcjom, partiom politycznym, organizacjom społecznym itp. do zorientowania się w sytuacji politycznej, przejawiającej się tak w kraju, jak i za granicą, a zwłaszcza dotyczy momentów odnoszących się do spraw polskich”⁴³. Jego pierwowzorem był poufny „Biuletyn Wewnętrzny” PAP „Polpress” wydawany w Moskwie i przeznaczony wyłącznie do użytku służbowego⁴⁴. Pierwszą wzmiankę na temat tworzenia BS-u zawiera cytowane poniżej pismo dyrektora „Polpressu” Andrzeja Jana Nowickiego z dnia 16 marca 1945 roku, adresowane do Ministra Informacji i Propagandy Stefana Matuszewskiego:

Z chwilą przeniesienia Centrali do Warszawy PAP „Polpress” będzie w stanie całkowicie obsłużyć prasę centralną serwisem zagranicznym na podstawie wiadomości TASS-a i innych agencji państw zaprzyjaźnionych. Prócz tego będzie wydawany specjalny biuletyn wiadomości z zagranicy, wyłącznie do użytku służbowego oraz sekretny biuletyn dla członków Rządu i kierownictwa partii politycznych, zawierający wiadomości charakteru poufnego o sprawach Polski za granicą oraz wiadomości poufne z kraju.⁴⁵

W Łodzi organizacją BS-u zajął się Antoni Marianowicz, w okresie późniejszym korespondent PAP w Brukseli (1946–1948), wieloletni współpracownik tygodnika „Szpilki”, satyryk, poeta, tłumacz i prozaik. Formalne kierownictwo biuletynu sprawował Adam Sakowicz — pro-

⁴⁰ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 192.

⁴¹ Tamże, k. 346.

⁴² Tamże.

⁴³ AAN, MIP, sygn. 176, k. 21.

⁴⁴ AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/1, k. 30.

⁴⁵ AAN, MIP, sygn. 903, k. 95.

fesor anglistyki, który nie brał jednak udziału w jego redagowaniu⁴⁶. Objętość „Biuletynu Specjalnego” systematycznie wzrastała od 8 tys. słów dziennie w 1945 roku do 10–12 tys. pod koniec 1948 roku⁴⁷. W 1947 roku uzupełniono go dodatkowo przeglądem prasy zagranicznej, materiałami o charakterze dokumentarnym oraz działem streszczeń zagranicznych⁴⁸. Pod koniec 1949 roku został znacznie rozszerzony do 30 kartek kosztem „Zagranicznego Biuletynu Informacyjnego”, który zmniejszono do 20–25 kartek⁴⁹. W tym samym czasie został zlikwidowany jako samodzielna jednostka jawny „Biuletyn Gospodarczy” i włączony do BS⁵⁰.

Według danych z września 1946 roku liczba abonentów omawianego biuletynu wynosiła 160, podczas gdy „Zagranicznego Biuletynu Informacyjnego” — 151⁵¹. Nakład BS-u przewyższał wielokrotnie nakład większości biuletynów PAP, zarówno jawnych, jak i tajnych, co ilustruje tabela 1. W większym nakładzie ukazywały się jedynie biuletyny obcojęzyczne wydawane przez Redakcję Wiadomości dla Zagranicy.

Do 1956 roku BS podzielony był na dwa działy: „Sprawy polskie” i „Sprawy zagraniczne”. Na treść pierwszego działu składała się szczegółowa analiza artykułów z prasy zagranicznej oraz serwisów agencyjnych, dotyczących aktualnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, w drugim zamieszczano doniesienia dotyczące bieżących wydarzeń międzynarodowych⁵². W przeciwieństwie do „Zagranicznego Biuletynu Informacyjnego” w BS szeroko wykorzystywano źródła obce: serwisy agencji zachodnich (Reuter, AFP, AP), prasę zagraniczną („Daily Telegraph”, „The Times”, „The Daily Herald”, „New York Daily Worker”, „New York Herald Tribune”, „Le Monde”, „Le Figaro”, „Le Populaire”, „Combat”, „L’Aube”, „Liberation”, „L’Humanite”, „Le Parisien”, „Libéré”,

⁴⁶ Zob. 40 lat..., s. 49; Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. *Słownik bibliograficzny*, t. V, Warszawa 1997, s. 294. Antoni Marianowicz swoje związki z PAP „Polpress” wspomina w książce „Pchli targ po remoncie”, Warszawa 2001, s. 64–66, gdzie nie wymienia jednak nazwy „Biuletynu Specjalnego”. Dzięki biegłej znajomości języków obcych został zatrudniony przez Julię Minc do nasłuchu radiowego, a następnie po kilku tygodniach przeniesiony na stanowisko redaktora omawianego biuletynu prasowego.

⁴⁷ AAN, URM, sygn. 16/103, k. 28, 36.

⁴⁸ Tamże, k. 12.

⁴⁹ AAN, PRM, sygn. 15/20, k. 8.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ AAN, MIP, sygn. 176, k. 44.

⁵² Tamże, sygn. 750.

Tabela 1

Nakłady poszczególnych biuletynów PAP według danych z 31 VIII 1960 roku

Lp.	Nazwa biuletynu	Nakład
1	BS („Biuletyn Specjalny — Kraje Kapitalistyczne”, „Biuletyn Specjalny — Kraje Socjalistyczne”, „Tygodniowy Biuletyn Specjalny”)	2114
2	„Nowości Nauki i Techniki”	440
3	„Biuletyn Ekonomiczny”	490
4	„Przegląd Publicystyki Krajowej”	300
5	„Biuletyn Informacyjny” („Biuletyn Informacyjny Krajowy” oraz „Zagraniczny Biuletyn Informacyjny”)	146
6	„Polska w Oczach Zachodu”	50
7	„Przegląd Wydarzeń Międzynarodowych”	30
8	„Sport — Zagranicą”	15

Źródło: Archiwum Akt Nowych, KC PZPR, sygn. 237/XIX-93, k. 47.

„Il Popolo”), a w początkowym okresie także nasłuch obcych stacji radiowych, głównie BBC. Do czasu utworzenia „Biuletynu Specjalnego — Kraje Socjalistyczne” wiadomości agencji TASS i agencji krajów demokracji ludowej wykorzystywano jedynie w niewielkim stopniu. Informacje pochodzące od korespondentów własnych PAP stanowiły 45% ogółu⁵³. Wykorzystanie informacji własnych w poszczególnych rodzajach biuletynów Redakcji Zagranicznej PAP ilustruje tabela 2.

Według danych z 20 kwietnia 1958 roku dla potrzeb „Biuletynu Specjalnego — Kraje Kapitalistyczne” oraz „Biuletynu Specjalnego — Kraje Socjalistyczne” wykorzystywano codziennie ok. 1900 stron maszynopisu serwisów zagranicznych agencji prasowych, z czego po 300 stron przypadało na serwisy United Press International, Associated Press, Reutera, 400 — bliżej nie określoną agencję LPS, 200 — TASS, 60 — HSIHUA, 50 — Press Trust of India (PTI), po 40 — AGERPRES i ČTK, po 30 — TANJUG, węgierską Magyar Tavisirati Iroda (MTI), bułgarską BTA, wietnamską VNA (Vit-Nam Thong Tan Xa) i po 25 — japońską KYODO i Agence Télégraphique Albanaise (ATA). Oprócz tego wykorzystywano artykuły z prasy zagranicznej oraz materiały

⁵³ AAN, URM, sygn. 16/103, k. 51.

Tabela 2

Wykorzystanie wiadomości z poszczególnych placówek zagranicznych PAP
w biuletynach Redakcji Zagranicznej w 1949 roku

Lp.	Nazwa placówki zagranicznej PAP	Liczba wykorzystanych wiadomości w poszczególnych rodzajach biuletynów		
		„Biuletyn Specjalny”	„Zagraniczny Biuletyn Informacyjny”	„Wiadomości z ZSRR...”
1	Budapeszt	18	442	103
2	Londyn	804	930	—
3	Moskwa	13	928	1066
4	Nowy Jork	1115	1047	—
5	Paryż	1295	2207	2
6	Praga	37	603	542
7	Rzym	438	982	2
8	Sofia	34	225	68
9	Wiedeń	318	308	2
10	Berlin	631	538	3
11	Bruksela	74	234	1
12	Bukareszt	9	155	209
13	Sztokholm	68	61	—
14	Tel Aviv*	7	41	—
	Razem	4861	8701	1998

* Placówka w stadium organizacji, utworzona 1 VII 1949 r.

Źródło: obliczenia własne na podst. AAN, URM, sygn. 16/103, k. 13-126

przekazane przez korespondentów własnych PAP w przeciętnej ilości 8 stron z każdej placówki zagranicznej, co stanowiło łącznie ok. 100 stron maszynopisu dziennie. Przekazany do agencji surowiec dzielono w Redakcji Zagranicznej na tematy, w obrębie których dokonywano selekcji formalnej i politycznej⁵⁴.

⁵⁴ AAN, PAP, sygn. 17/1, k. 186-187.

Słabym punktem BS-u, podobnie jak w przypadku „Zagranicznego Biuletynu Informacyjnego”, była informacja na temat sytuacji wewnętrznej krajów socjalistycznych oraz integracji ekonomicznej w ramach RWPG. Fakt ten pozostał bez zmian także po rozdzieleniu omawianego biuletynu na dwie odrębne części: „Biuletyn Specjalny — Kraje Kapitalistyczne” i „Biuletyn Specjalny — Kraje Socjalistyczne”, w którym praktycznie nie zamieszczano żadnych materiałów krytycznych o krajach socjalistycznych lub chociażby wskazujących na istniejące w nich trudności. Jak wynika ze sprawozdania Redakcji Zagranicznej PAP za 1967 roku „czynione próby w tym kierunku wywoływały protesty ze strony ich przedstawicieli, którzy biuletyn ten otrzymują”⁵⁵. Sytuacja przejściowo ulegała pewnym zmianom w 1968 roku w okresie „praskiej wiosny”, kiedy po raz pierwszy zaczęto podawać informacje o charakterze krytycznym lub kontrowersyjnym. W 1968 roku omawiany biuletyn został poważnie rozbudowany, a jego objętość wzrosła z 20 do 40–60 stron, przy czym dominująca problematyka czechosłowacka zajmowała od 30 do 60% każdego numeru⁵⁶. W analogicznym okresie „Biuletyn Specjalny — Kraje Kapitalistyczne” relacjonował reakcje Zachodu na wydarzenia w Czechosłowacji, poświęcając jednocześnie dużo miejsca próbom wyjaśnienia przyczyn niepokojów studenckich na całym świecie. „Biuletyn Specjalny — Kraje Socjalistyczne” podzielony był na kilka działów: „Materiały i Dokumenty”, „Prasa Krajów Kapitalistycznych o Krajach Socjalistycznych”, „Prasa Krajów Socjalistycznych o Problemach Międzynarodowych”, „Militaria”. Jego uzupełnienie stanowiły tzw. małonakładówki, w których zamieszczano dokumenty, streszczenia książek lub obszerniejsze materiały okolicznościowe nie mieszczące się w normalnym biuletynie⁵⁷.

„Biuletyn Specjalny — Kraje Kapitalistyczne”, popularnie określany jako BS-KK, składał się z trzech działów: „Informacyjnego”, „Komentarzy i Korespondencji” oraz „Materiałów i Dokumentów”. W 1967 roku wprowadzony został nowy tygodniowy dział liczący 15–20 stron „Noty Bibliograficzne”, zawierający omówienia wybranych publikacji zagranicznych z zakresu polityki, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki niemieckiej⁵⁸.

⁵⁵ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 227.

⁵⁶ Tamże, k. 295, 345.

⁵⁷ Tamże, k. 296.

⁵⁸ Tamże, k. 225.

BS-KK opracowywał zespół dziennikarzy Redakcji Zagranicznej PAP w składzie: Zygmunt Bielski (specjalista od spraw dotyczących Stanów Zjednoczonych i Kanady), Eugeniusz Guz (odpowiedzialny za problematykę niemiecką), Maria Zalewska (problematyka francuska), Mozes Goldfarb (Bliski Wschód), Janina Kaniewska (problematyka angielska), Jerzy Wańkowicz (problematyka niemiecka), Beata Babad (specjalistka od spraw Ameryki Południowej, Wietnamu i Azji Południowej), Wiesława Bolimowska (problematyka włoska, Afryka, ruch robotniczy), Ryszard Kapuściński (Daleki Wschód) oraz Samuel Kerner sprawujący redakcję ogólną. Z kolei z „Biuletynem Specjalnym — Kraje Socjalistyczne” związani byli: Bronisława Merc (problematyka NRD), Krystyna Zielińska (problematyka jugosłowiańska i bułgarska), Tatiana Długosz (ZSRR i Czechosłowacja), Maksymilian Bartman (problematyka radziecka), Halina Mirska (sprawy rumuńskie), Zofia Rzeplińska (problematyka węgierska i chińska), Wiesław Kleinbart (problematyka stosunków Wschód-Zachód), Jan Czarny (zajmował się krajami demokracji ludowej bez ściśle określonej specjalizacji)⁵⁹. W materiałach Biura Prasy KC PZPR znajduje się notatka z 5 VI 1971 roku zawierająca negatywną ocenę BS-u, który określono mianem „codziennej paplaniny”. Według tego źródła najważniejszy biuletyn tajny podawał szereg informacji, które z powodzeniem mogłyby się znaleźć w normalnych biuletynach PAP. Sugerowano zmniejszenie jego objętości o połowę poprzez skrócenie nadmiernie rozbudowanych przeglądów prasy i zamieszczanie w ich miejsce jedynie krótkich komentarzy, np. R. Wojny czy R. Kapuścińskiego na wybrane tematy dnia⁶⁰.

W skład serwisów poufnych wchodziły również następujące biuletyny⁶¹:

„Biuletyn Ekonomiczny” — biuletyn tygodniowy przeznaczony dla kierownictwa politycznego oraz kierownictwa resortów gospodarczych, od 1 czerwca 1964 roku ukazywał się wraz z dodatkiem „Wiadomości Gospodarcze ze Świata”. Nakład ok. 650 egz., objętość ok. 60–80 stron formatu A-4 drukowanych dwustronnie. Poświęcony był międzynarodowej problematyce gospodarczej. Szczególnie dużo uwagi poświęcano procesom integracyjnym w Europie Zachodniej, międzynarodowym problemom finansowym, wymianie handlowej Wschód-Zachód oraz

⁵⁹ Tamże, sygn. 4/135, s. 2, 36, 199; AAN, PAP, sygn. 17/1, k. 177–185.

⁶⁰ AAN, KC PZPR, sygn. 237/XIX-265, k. 61–62.

⁶¹ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 21–22, 61, 115, 151–153, 230, 298, 339; KC PZPR, sygn. 237/XIX-267, k. 7, 78, 299; PAP, sygn. 17/22, k. 20–24.

sytuacji gospodarczej w krajach socjalistycznych w ocenie źródeł zachodnich. Oprócz tego zamieszczano w nim również przekłady lub omówienia wybranych publikacji z czasopism zachodnich. Stałe działy: „Problemy Zarządzania i Organizacji Pracy”, „Kraje Socjalistyczne”, „Kraje Kapitalistyczne”. W ramach BE wydawane były zeszyty monograficzne, np. „Profil gospodarczy ChRL”. W 1968 roku w związku z decyzją Biura Prasy o wstrzymaniu publikacji „Wiadomości Gospodarczych ze Świata” zaczęto wydawać tygodniowy, bezpłatny dodatek specjalny do BE o objętości 20 stron.

„Niemcy Zachodnie” — biuletyn tygodniowy drukowany w Poznaniu, który został przejęty w maju 1969 roku od agencji „Interpress”. Stanowił kontynuację tajnego biuletynu „Rewizjonizm w NRF”, wydawanego przez Zachodnią Agencję Prasową (ZAP) do 1967 roku. Zawierał teksty przemówień, oficjalnych dokumentów i artykułów dotyczących problematyki niemieckiej, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków Wschód–Zachód. W latach 1970–1991 ukazywał się pod zmienioną nazwą jako „Biuletyn RFN”.

Po 1956 roku w omawianej agencji powstał tzw. trzeci poziom informacji w postaci biuletynów ściśle poufnych, docierających do bardzo wąskiego kręgu aktywu partyjno-państwowego według rozdzielnika Biura Prasy KC PZPR. Do tej grupy wydawnictw zaliczyć należy⁶²:

Biuletyn „Polska w Oczach Zachodu” — ukazywał się w miarę potrzeb (z reguły dwa razy w tygodniu) w nakładzie ok. 200 egz. w objętości od kilku do kilkunastu stron formatu A-4, drukowanych jednostronnie. Zawierał tłumaczenia i streszczenia materiałów o Polsce publikowanych na Zachodzie. Według danych Biura Prasy na początku 1962 roku docierał do 136 odbiorców.

„Przegląd Wydarzeń Międzynarodowych” (określany także jako „Informacje Poufne”) — skrót dla członków Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR, zawierający przeważnie materiały z prasy zachodniej dotyczące krajów socjalistycznych; ukazywał się codziennie, z wyjątkiem niedziel i świąt; nakład ok. 50 egz., objętość ok. 5 stron formatu A-4, drukowanych jednostronnie.

Biuletyn „3” („trójka”) — ukazywał się w miarę potrzeb, w nakładzie ok. 175 egz., przeciętna objętość ok. 10 stron formatu A-4, drukowanych jednostronnie. Na początku lat 60. docierał do 92 odbiorców.

⁶² AAN, PAP, sygn. 17/19, k. 51; PAP, sygn. 17/3, k. 22.

„Przegląd Teoretycznych Organów Prasy Komunistycznej”. Z uwagi na ściśle poufny charakter informacji nie zachował się żaden egzemplarz wyżej wymienionych biuletynów, niszczonej po zapoznaniu się z ich treścią.

Od 1 grudnia 1972 roku nastąpiła reorganizacja wydawnictw poufnych PAP, związana z przejęciem części zadań likwidowanej Agencji Robotniczej. Do najważniejszych zmian zaliczyć należy: zmniejszenie objętości „Biuletynu Specjalnego” o 25%, połączenie „Biuletynu Ekonomicznego” z „Wiadomościami Gospodarczymi ze Świata”, likwidację biuletynu informacyjnego dla Urzędu Rady Ministrów („Informacje Poufne”), połączenie „trójki” z biuletynem „Polska w Oczach Zachodu” w jedno wydawnictwo pt. „Materiały Wewnętrzne z Zagranicy”⁶³.

Oprócz wymienionych wyżej biuletynów redakcja zagraniczna PAP w szczególnych przypadkach wydawała kilka razy dziennie *n a d z w y c z a j n y b i u l e t y n p o u f n y*, informujący na bieżąco o rozwoju sytuacji międzynarodowej, np. w okresie wojny sześciodniowej (5–10 czerwca 1967 roku) czy w czasie największego nasilenia wydarzeń w Czechosłowacji⁶⁴. Uzupełnienie biuletynów poufnych stanowiła tzw. „Zegarynka polityczna” polegająca na telefonicznym przekazywaniu politykom kilka razy dziennie informacji z zagranicy⁶⁵. Niezależnie od bieżącego materiału informacyjnego wydawano również wiele opracowań o charakterze „backgroundowym”, które przeznaczone były zarówno dla prasy, jak i dla aktywu partyjnego.

W 1970 roku wydawano łącznie 38 biuletynów, w tym 13 w językach obcych. W skali rocznej stanowiło to 3275 numerów o ogólnej objętości 134 328 stron formatu A-4, przy przeciętnym jednorazowym nakładzie wynoszącym 26 745 egzemplarzy⁶⁶. Drukiem, oprawą i kolportażem zajmował się Dział Wydawniczy PAP, który jednocześnie był odpowiedzialny za akwizycję ogłoszeń reklamowych i reklamę wydawnictw agencji⁶⁷. W strukturze dochodów własnych omawianej instytucji najważniejsze pozycje zajmowały kolejno: „Biuletyn Informacyjny” — 49,3% ogółu zysków, „Biuletyn Specjalny” — 19,2% oraz biuletyny obcojęzyczne — 8,5%.

⁶³ AAN, PAP, sygn. 17/5, k. 252–253

⁶⁴ AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 230.

⁶⁵ Tamże, k. 22, 251.

⁶⁶ Tamże, k. 322, 367–368, 400.

⁶⁷ Tamże, k. 399.

Od drugiej połowy lat 60. podstawowe serwisy PAP były przekazywane dalekopisem z szybkością 50 słów na minutę oraz w formie publikacji drukowanych⁶⁸. W 1967 roku Wydział Teleoperacyjny PAP nadawał w całości „Biuletyn Informacyjny” Redakcji Krajowej oraz „Biuletyn Informacyjny” Redakcji Zagranicznej do następujących gazet i instytucji: „Życie Warszawy”, „Trybuna Ludu”, „Trybuna Mazowiecka”, Telewizja Polska, Polskie Radio, Agencja Robotnicza, Polska Agencja „Interpress”, GUKPPIW, „Dziennik Ludowy”, Centralna Agencja Fotograficzna, „Sztandar Młodych”, „Słowo Powszechne”, „Żołnierz Wolności”, „Głos Pracy”, „Przegląd Sportowy”, „Trybuna Robotnicza”, „Dziennik Zachodni”. Odbiorcami skróconego serwisu dalekopisowego tzw. „Małego PAP-a” były gazety terenowe: „Gazeta Białostocka”, „Gazeta Pomorska”, „Ilustrowany Kurier Polski”, „Głos Wybrzeża”, „Dziennik Bałtycki”, „Sport”, „Słowo Ludu”, „Głos Koszaliński”, „Gazeta Krakowska”, „Dziennik Polski”, „Sztandar Ludu”, „Głos Robotniczy”, „Dziennik Łódzki”, „Głos Olsztyński”, „Trybuna Opolska”, „Gazeta Poznańska”, „Głos Wielkopolski”, „Nowiny Rzeszowskie”, „Głos Szczeciński”, „Gazeta Robotnicza”, „Słowo Polskie”. Serwis poranny Redakcji Krajowej i Zagranicznej nadawano dla następujących pism popołudniowych: „Expressu Wieczornego”, „Kuriera Polskiego”, „Dziennika Wieczornego”, „Wieczoru Wybrzeża”, „Wieczoru Katowickiego”, „Echa Krakowa”, „Kuriera Lubelskiego”, „Expressu Ilustrowanego”, „Expressu Poznańskiego”, „Kuriera Szczecińskiego”, „Wieczoru Wrocławia”. Wydział Teleoperacyjny nadawał również serwis dalekopisowy dla akredytowanych przy PAP korespondentów zagranicznych BTA, ČTK, AFP, UPI, ADN, TYG, TASS, HSINHUA, AP, Reutersa, DPA, ANSA⁶⁹. Oprócz wyżej wymienionych serwisów za pomocą dalekopisu przekazywano do wybranych odbiorców materiały specjalne: „Sport Zagranicą”, „Głos Marynarza”, „Wiadomości Skandynawskie”, „Wiadomości dla telexu nr 31-914 (zegarynka)”, „Zagraniczna Informacja Specjalna”, „Informator Terminowy”, „Biuletyn Korespondencji Krajowych”, „Biuletyn Korespondencji Zagranicznych” oraz przegląd prasy dla delegacji partyjno-państwowych przebywających poza granicami kraju⁷⁰.

⁶⁸ Tamże, k. 323.

⁶⁹ Od początku lat 60. czyniono starania o przeniesienie przedstawicieli Reutersa, AFP, AP, UPI z gmachu PAP ze względu na „konieczność ograniczenia możliwości nieoficjalnych i przypadkowych kontaktów między korespondentami zagranicznymi a postronnymi osobami na terenie gmachu, w którym znajduje się Bank Inwestycyjny, Urząd Pocztowy i PAP”. AAN, PAP, sygn. 17/35, k. 9.

⁷⁰ Tamże, k. 248-251.

W 1970 roku dla odbiorców krajowych nadawano drogą kablową: 2 biuletyny informacyjne (18 odbiorców), 1 biuletyn skrócony (34 odbiorców), 2 serwisy prasowe poranne (24 odbiorców) oraz 10 serwisów informacyjnych specjalnych trafiających do wybranych odbiorców⁷¹.

Poza PAP i biuletynami innych agencji prasowych istniało jeszcze inne, podobnego typu źródło informacji bieżącej w postaci biuletynów nasłuchów zagranicznych rozgłośni Polskiego Radia, a w szczególności Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa. Były one rozprowadzane w dwóch wersjach — w nakładzie ponad 100 egzemplarzy i w kilkunastu egzemplarzach zawierających informacje najpełniejsze dla członków Biura Politycznego KC PZPR.

Zdecydowana większość przedstawionych w niniejszym opracowaniu biuletynów, z „Biuletynem Specjalnym” na czele, przetrwała w niezmiennym kształcie do początku transformacji mediów, stanowiąc jeden z ważniejszych filarów polityki informacyjnej PRL-u.

⁷¹ Tamże, k. 399.